

Josep Ferrater Mora, en una imatge ben inèdita: la d'un filòsof rere una càmera de cinema, un dels llenguatges que, inquiet i voraç, també va voler explorar. / CÀTEDRA FERRATER MORA

Ferrater Mora, la gràcia de la raó

Retrat intel·lectual i humà d'un dels grans filòsofs catalans en el centenari del seu naixement

Jordi Gràcia

També Calderón i Lope de Vega, Azorín i Baroja? És que no n'hi havia prou amb haver-se empasat tota (tota) la bibliografia de la filosofia i el pensament antic i modern, entenc per aquesta monstrositat tant la bibliografia primària com les immenses tones de bibliografia secundària generada per Plató o Kant, per Wittgenstein o Bertrand Russell o el *sursum corda*?

Sona com una faula massa imaginativa per ser veritat, però ho és. A més d'haver anat reescrivint obsessivament i metòdica un *Diccionario de filosofía* omniabastador i feliçment llegívol, encara li quedava temps a Josep Ferrater Mora (Barcelona, 1912-1991) a casar-se dues vegades (una era massa poc), posar-se ma-

lalt de gravetat més d'un cop, repensar les relacions de Catalunya amb Espanya sota l'horitzó d'Europa, mantenir la fidelitat als amics des de l'exili per mitjà de cartes llargues, sucoses, fresques i trempades i, encara... escriure assaig sobre Calderón i Lope, sobre Azorín i Baroja, perquè ja n'havia escrit també sobre Ortega i sobre Eugeni d'Ors, sobre Unamuno, sobre Pere Quart o sobre Carles Riba.

Tant és: per a Ferrater Mora el temps era una mica més elàstic del que ho ha estat per als altres, i la seva vida va donar per fer de tot i més, inclosa la morbosa i aviciada dedicació a la novel·la, que sembla la tara congènita de tot escriptor prolífic i consagrat. S'estimava molt les seves novel·les, no gaire reeixides cap

d'elles, però ben reveladores del seu tarannà, com ho són les pel·lícules que li agradava filmar com a creador i director. Pel que diuen els que les han vist, el format era experimental, original, atrevit i... tediós.

Tot això no forma part del mite, sinó de l'home Ferrater Mora, de qui tot just abans d'ahir se'n va commemorar el centenari del naixement. Un savi ho és només quan, a més de la saviesa, gaudeix de la vida mateixa i de les patinades que comporta, dels excessos de fe en si mateix o de supèrbia, de les temptacions irreprimibles. I això no rebaixa l'entitat del mestre sinó que la reforça. És una expressió més de la curiositat intel·lectual i cultural, i alhora delata una concepció oberta, fecunda i creati-

va del treball intel·lectual. Potser per això va ser tan i tan lúcida el protocol d'adaptació a l'exili, com a home dotat de la "gràcia de la raó", per dir-ho com ell. Sí, podia ser que les forces democràtiques europees acabessin aviat amb Franco; podia ser, però era ben poc probable que passés. Josep Ferrater Mora va saber esprèmer tot allò que l'exili li oferia a mans plenes, si ell posava de la seva banda la mateixa voluntat i intel·ligència que havia aplicat de molt jove, quan era un estudiant de filosofia a Barcelona i començava a treballar a l'editorial Labor refent un prestigiós diccionari de filosofia (mentre alhora ja era autor d'un llibret formidable i de regust ben d'orsí, *Cóctel de verdad*, el 1935).

VE DE LA PÀGINA 1

Aquella seria la matriu professional del seu diccionari, publicat per primer cop a l'Havana el 1941 i de seguida reeditat amb ampliacions considerables, mentre vivia a prop de la colònia d'exiliats catalans a Xile (amb Joan Oliver, Xavier Benguerel, Francesc Trabal, Domènec Guansé). Ell era el petit, li portaven gairebé 15 anys, i potser per això es va prestar a redactar el document d'identitat catalana a l'exili que va ser *Les formes de la vida catalana* el 1944. Un llibret sense pretensions ecumèniques ni prescriptives; més aviat una entremaliadura on s'autoretratava sabent-ho o sense saber-ho. A la pràctica, però, en va tenir prou amb ser català més que catalanista i va entendre que el seu objectiu vital i pedagògic era fer-se subjecte civil i èticament solvent abans que modèlic patriota. No li va fer mai gaire fred ni calor la passió catalana, però sí saber-se i identificar-se, entre moltes altres coses, com a català.

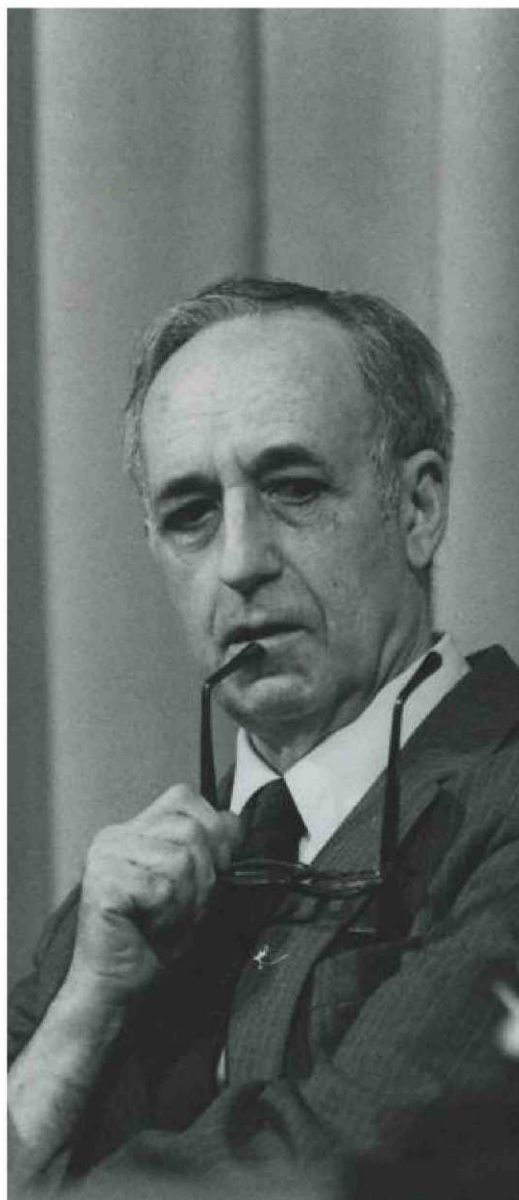
Un gran periodista com Eugeni Xammar el menystenia a les seves memòries perquè no patia com a exiliat i no plorava quan escoltava *L'emigrant*. Malgrat la insolència, hi tocava, perquè no compartia el tarannà col·lectiu d'autoafirmació que va trobar en tornar a Catalunya, als anys de la Transició, i en detectar una proclivitat catalanista que li semblava poc compatible amb l'ideari humanístic i il·lustrat que justificava, entre moltes altres coses, el seu exili mateix. Per això es va permetre estirar de les orelles als catalanistes més inflamats i recomanar als catalans, i som al 1980, una humilitat correctora de la propensió a "la fatuïtat i la fatxenderia". Ho deia, per cert, en l'última reedició de *Les formes de la vida catalana*, llegides com a document d'identitat d'un ésser col·lectiu (que el text juvenil,

Mai quedà satisfet ni com a autor ni com a filòsof. Fa un 'work in progress' enfollit

Per trobar-lo ben bé a ell, cal anar a l'assagisme menys tratat i categòric

ben cert, propiciava prou). No per casualitat va ser un dels pioners del federalisme modern (o de postguerra) cap al 1960, pel cap baix.

En qualsevol cas, quan Pedro Salinas (que feia de professor als Estats Units) va rebre la modesta carta que li envia Ferrater Mora presentant-se, Salinas li contesta torerament, gairebé dient-li *pero por quién me toma usted*. I és que era obvi que Salinas sabia perfectament qui era aquell animal filosòfic que ja havia reeditat el seu *Diccionario de filosofía* i s'havia convertit en un dels valors més potents de l'exili intel·lectual espanyol. Escrivia a les principals revistes de filosofia hispànica i de l'exili, com ara *Realidad* (dirigida, de fet, per un

Josep Ferrater Mora (el 2 de novembre de 1989, en la inauguració de la seva càtedra a la Universitat de Girona) sembla contemplar moments de la seva vida: a dalt, de ben petit, amb dos anys, amb els seus pares i la seva germana Mercè; el 1969, assegut i fumant, immers en una de les seves grans aficions, el cinema, durant el rodatge de *Un héroe de nuestro tiempo*. A sota, el 1981, amb la seva segona esposa, Priscilla Cohn, de qui, entre altres coses, va aprendre a estimar la natura i els animals. / CÀTEDRA FERRATER MORA

altre exiliat competent, Francisco Ayala) i havia publicat una pila de llibres modestos, sense pretensions de gran filosofia, però sí assaigs lúcids sobre el sentit de la història i la cultura d'Occident, entre ells, *Variaciones sobre el espíritu* (1945) i *Cuestiones disputadas*.

Aviat faria el primer tast del que ell volia ser filosòficament parlant. *El llibre del sentit* (1948) va ser aquesta primera provatura de filòsof pròpiament dit, tot i que mai no va quedar satisfet de si mateix ni com a escriptor ni com a filòsof. Per això la seva obra és de fet un *work in progress* gairebé enfollit, on mai no saps exactament si allò que llegeixes tornarà a ser revisat al cap d'uns mesos o anys. És en

part el que passa en llegir per ordre *El sentido de la muerte* (1962) i *El ser y el sentido* (1967), havent publicat enmig el primer *Bosquejo de una filosofía integracionista* (1962), és a dir, *El ser y la muerte* i, encara abans, *El hombre en la encrucijada*, el 1952.

La feina de l'escriptor amb estil i consciència de llengua es creua continuament amb la feina pròpiament de pensador, i per això els seus llibres asseguen lentament una idea central i madura però insuficientment esmolada per liderar un corrent de pensament. Vegem com s'expliça ell mateix a propòsit de l'integracionisme: "En general, podem dir que todo lo que es, es en tanto que oscila entre polos opuestos, los cuales designan

sus límites, pero en modo alguno paradigmas de dos distintas formas de existencia". Tot plegat culmina, però, en una obra plena, *De la materia a la razón* (1979), on postulava una mena d'ontologia materialista capaç de justificar la pertinença a la natura de tot allò que és perquè res que és és fora de la natura (l'univers material).

Que ningú s'espanti, però: aquest és el Ferrater Mora més plenament professional, que no cedeix a l'humor, a la ironia, a l'observació planera i aguda sobre la realitat. Per trobar-lo ben bé a ell, de fet, el recurs òptim és anar a l'assagisme menys tratat i categòric, allà on es deixa enllucrar per l'instint d'escriptor que medita sense ànsia de veritat re-

solutiva i amb curiositat sensible a la perplexitat i la paradoxa (un llibret deliciós va ser, per exemple, *Una mica de tot*, de 1960). Sovint la seva intel·ligència es fa escruixidora en l'àmbit domèstic i immediat, en la conversa escrita amb els amics, com passa a l'epistolari editat amb Joan Oliver i Xavier Benguerel, però es podria dir també de la correspondència inèdita amb José Luis López Aranguren, un dels seus grans interlocutors de l'Espanya de l'interior, o del mateix Julián Marías, i tants d'altres. No proposo que el seu millor assaig s'hagi d'anar a trobar a les cartes, però crec que l'escriptor brillant i dispers, occurrent i irònic, no es troba enlloc com a les seves cartes d'amistat.

